

International
Life Saving Federation
of Europe

Urząd Miasta
Bydgoszczy

Wyższa Szkoła Gospodarki
w Bydgoszczy

STAN, PERSPEKTYWY I ROZWÓJ RATOWNICTWA, KULTURY FIZYCZNEJ I SPORTU W XXI WIEKU

*STATE, PROSPECTS AND DEVELOPMENT OF RESCUE,
PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN THE XXI CENTURY*

**RATOWNICTWO
KULTURA FIZYCZNA I SPORT**

**STAN, PERSPEKTYWY I ROZWÓJ RATOWNICTWA, KULTURY
FIZYCZNEJ I SPORTU W XXI WIEKU**

**STATE, PROSPECTS AND DEVELOPMENT OF RESCUE,
PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN THE XXI CENTURY**

Redakcja

**Marek Napierała
Aleksander Skaliy**

University of Economy in Bydgoszcz

Bydgoszcz 2017

Scientific Committee

The Chairman:

prof. WSG dr inż. Ryszard Maciołek (Vice Rector For Research and Cooperation)

The Vice-chairmans:

Honorary Life-President of ILSE dr Klaus Wilkens (Germany)
Rektor Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy prof. WSG dr inż. Wiesław Olszewski
Prezydent Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy doc. Krzysztof Sikora
prof. dr hab. Wojciech Wiesner (Wrocław, Poland)

The Members:

prof. dr hab. Wiktor Moszyński (Równe, Ukraina), prof. dr hab. Ruslan Postolowski (Równe, Ukraina),
prof. dr hab. Ihor Kotsan (Łuck, Ukraina), prof. dr hab. Petro Saykh (Żytomierz, Ukraina), prof. dr hab. Ihor Botschan (Lwów, Ukraina),
prof. dr Ludmiła Szeliuk (Równe, Ukraina), prof. dr Vasyl Baitsym (Łuck, Ukraina), prof. dr hab. Stratonov Vasyl (Cherson, Ukraina),
prof. dr hab. Rustan Akhmetov (Żytomierz, Ukraina), prof. dr hab. Yuriy Briskin (Lwów, Ukraina), prof. dr hab. Anatoliy Coś (Łuck,
Ukraina), prof. dr hab. Anna Dutka (Lwów, Ukraina), prof. dr hab. Igor Grygus (Równe, Ukraina), prof. dr hab. Siergii Iermakov (Charków,
Ukraina),
prof. dr hab. Tamara Kutek (Żytomierz, Ukraina), prof. dr hab. Bohdan Myckan (Iwano-Frankowsk, Ukraina),
prof. dr hab. Yuriy Pelech (Równe, Ukraina), prof. dr hab. Evgen Prystupa (Lwów, Ukraina),
prof. dr hab. Mykola Soja (Iwano-Frankowsk, Ukraina), prof. dr hab. Igor Zurba (Chmielnicki, Ukraina)
prof. dr hab. Arkadiusz Stanula (Katowice, Polska), prof. nadzw dr hab. Vlastimila Karaskova (Olomuniec, Czechy)
prof. dr Alicja Kozubska (Bydgoszcz, Polska), prof. dr Wadim Kindrat (Równe, Ukraina),
prof. nadzw dr hab. Radosław Muszkieta (Toruń, Polska), prof. dr Natalia Pankiv (Lwów, Ukraina),
prof. nadzw dr hab. Krzysztof Prusik (Gdańsk, Polska), prof. dr Marzena Sobczak (Bydgoszcz, Polska),
prof. nadzw dr hab. Walery Żukow (Bydgoszcz, Polska), prof. dr hab. Oksana Zabolotna (Umań, Ukraina),
prof. zw. dr hab. Włodzimierz Jastrzębski (Bydgoszcz, Polska), doc. Filip Sikora (Bydgoszcz, Polska)
doc. dr Aleksander Skaliy (Bydgoszcz, Polska), dr hab. Elżbieta Szczot (Lublin, Polska), dr Jerzy Telak (Łódź, Polska)
dr Małgorzata Ostrowska (Bydgoszcz, Polska), dr Robert Brudnicki (Bydgoszcz, Polska), dr Anna Nalazek (Bydgoszcz, Polska)
dr Tatiana Skaliy (Bydgoszcz, Polska), dr inż. Dorota Łoboda (Bydgoszcz, Polska), dr inż. Anna Długosz (Bydgoszcz, Polska)
dr Andrzej Ostrowski (Kraków, Polska), dr Dariusz Skalski (Gdańsk, Polska), dr Piotr Lizakowski (Gdynia, Polska)

Reviewers:

prof. dr hab. Tamara Kutek (Żytomierz, Ukraina)
prof. dr hab. Vlastimila Karaskova (Czech Republic)
prof. dr hab. Rustan Akhmetov (Żytomierz, Ukraina)
prof. dr hab. Wojciech Wiesner (Wrocław, Poland)
prof. dr hab. Robert Keig Stallman (Oslo, Norwegia)

Edited by

Marek Napierała
Aleksander Skaliy

© Copyright by University of Economy, Bydgoszcz, Poland, 2017
The responsibility for the content value of the publication is left to the author of the paper.
All correction aiming at unification of the text are limited to minimum.
Number of characters: 671 262 (with abstracts).

ISBN 978-83-65507-09-9

STAN BEZPIECZEŃSTWA LUDNOŚCI I PORZĄDKU PUBLICZNEGO NA PRZYKŁADZIE POWIATU STAROGARDZKIEGO <i>STATE OF SECURITY AND PUBLIC SECURITY AT THE EXAMPLE OF STAROGARD</i> Dariusz Skalski, Piotr Lizakowski, Sławomir Stanisław Dębski, Patryk Gabriel, Damian Kowalski ...	148
WYBRANE PROBLEMY ZAPEWNIENIA BEZPIECZEŃSTWA NA LEKCJACH WYCHOWANIA FIZYCZNEGO <i>SELECTED PROBLEMS OF SAFETY DURING PHYSICALEDUCATION CLASSES</i> Małgorzata Ostrowska	162
<i>MODEL CHARACTERISTICS FOR PSYCHOPHYSIOLOGICAL PREPARATION OF ROWERS</i> Pipayeva Natalia, Shalar Oleg, Strykalenko Yevgeniy.....	172
СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ВОЛЕЙБОЛУ В ШКОЛЕ <i>SPECIFICITY FOR FORMING COMPETENCIES WITH USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR VOLLEYBALL SCHOOL ACTIVITIES</i> Ботагариев Тулеген, Жолдыбай Нурат, Нуролла Мамбетов, Жадыра Азаматова.....	182
ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ЮНИХ СКВОШІСТІВ <i>RESEARCH OF TECHNICAL PREPAREDNESS OF THE YOUNG SQUASH PLAYERS</i> Артемій Перун, Регіна Андрєєва, Вікторія Коваль, Оксана Швец	190
ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПІШХОДНОГО ТУРИЗМУ В ХЕРСОНСЬКІЙ ТА МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ТА НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ <i>DYNAMICS OF HIKING IN KHERSON AND MYKOLAIV REGION IN THE SECOND HALF OF XX AND EARLY XXI CENTURY</i> Грабовський Юрій, Кільницький Олександр, Степанюк Світлана, Городинська Інна.....	203
OCENA ZWYCZAJÓW ŻYWIENIOWYCH WYBRANEJ GRUPY ŻOŁNIERZY ZAWODOWYCH Z REGIONU KUJAWSKO - POMORSKIEGO <i>ASSESSMENT OF FOOD HABITS OF A SELECTED GROUP OF PROFESSIONAL SOLDIERS FROM THE KUYAVIAN – POMERANIAN REGION</i> Dorota Łoboda, Anna Długosz, Angelika Świdarska.....	216
MOTYWY PODEJMOWANIA AKTYWNOŚCI FIZYCZNEJ PRZEZ SENIORÓW NA PRZYKŁADZIE UNIWERSYTETU TRZECIEGO WIEKU <i>MOTIVES TO EXERCISE PHYSICAL ACTIVITY BY SENIORS ON THE EXAMPLE OF THE THIRD UNIVERSITY</i> M. Urbanowicz, A. Danielewicz.....	237
WPŁYW UŻYWEK NA AKTYWNOŚĆ FIZYCZNĄ STUDENTÓW <i>EFFECTIVENESS ON STUDENT PHYSICAL ACTIVITY</i> Agnieszka Danielewicz, Agnieszka Ładna, Marlena Urbanowicz	245
ZWYCZAJE I ZACHOWANIA ŻYWIENIOWE POLSKICH ZAWODNIKÓW WINDSURFINGU W OKRESIE STARTOWYM <i>DIETARY HABITS AND NUTRITIONAL BEHAVIORS AMONG POLISH WINDSURFING ATHLETES INMAIN COMPETITIVE PHASE</i> Joanna Karolkiewicz, Joanna Szurkowska, Jakub Bartkowiak.....	251
ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ МУЛЬТИСПОРТА И СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА <i>POSSIBILITIES OF MULTISPORT AND SPORTS TOURISM INTEGRATION</i> Кильницкий Александр Юрьевич.....	264

**ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПІШОХІДНОГО ТУРИЗМУ В ХЕРСОНСЬКІЙ ТА
МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ТА НА ПОЧАТКУ
XXI СТОЛІТТЯ**

***DYNAMICS OF HIKING IN KHERSON AND MYKOLAIV REGION IN THE
SECOND HALF OF XX AND EARLY XXI CENTURY***

**Грабовський Юрій, Кільніцький Олександр, Степанюк Світлана,
Городинська Інна**

**Херсонський державний Університет
Kherson State University**

**Razem: Liczba znaków: 23 550 (ze streszczeniami i grafikami)
Total: Number of characters 23 550 (with abstracts, summaries and graphics)**

Ключові слова: розвиток, самодіяльний туризм, спортивний туризм, засоби туризму.
Key words: development, amateur tourism, sport tourism, means of tourism.

Анотація

Спортивний туризм як вид спорту сьогодні має розвиток у державах, які утворились після розпаду СРСР. Передумови його становлення були закладені ще у царській Росії, а бурхливого розвитку було досягнуто за часів Радянської влади. В Україні розвиток спортивного туризму також мав певні підйоми та спади. Не винятком є його розвиток в Херсонській та Миколаївській областях. Базою для розвитку будь-якого спорту є показники участі дітей та юнацтва. Тому основа дослідження полягає у вивченні та аналізі розвитку пішохідного туризму серед учнівської молоді та дорослих у Херсонській та Миколаївській областях у другій половині ХХ та на початку ХХІ століття.

За результатами дослідження визначено, що розвиток спортивного туризму відбувався у декілька етапів; новою формою сучасного спортивного туризму є самодіяльний туризм, що розвивався за часів СРСР; динаміка розвитку спортивного туризму на Херсонщині і Миколаївщині залежить від економічних, соціальних та політичних чинників розвитку суспільства.

Summary

Nowadays, sport tourism as a kind of sport develops in countries that appeared after falling off Soviet Union. Background for its formation was putted in tsarist Russia, and rapid development was achieved in times of Soviet power. Development of sports tourism in Ukraine also had certain ups and downs. Kherson and Mykolaiv regions aren't an exception. Results of children's and juvenile's activity provide background for elaboration of any kind of sport. That's why, the main purpose of this research is to analyze the development of walking tourism among juvenile and adults in Kherson and Mykolaiv regions in the second part of XX century and at the beginning of XXI century.

According to the results of the research, it was established that the development of sports tourism passed in several stages; a new form of modern sports tourism is amateur tourism, which developed in the days of the USSR; the dynamics of the development of sports tourism in the Kherson and Mykolaiv regions depends on the economic, social and political factors of the development of society.

Постановка проблеми. Сучасний стан спортивного туризму як соціального явища, обумовлені змінами суспільного життя протягом останніх десятиліть. Дослідження, проведенні різними вченими, стосується загальних питань історії розвитку туризму взагалі, але проблемі розвитку спортивного туризму у науковій літературі майже не приділяється увага.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спортивний туризм у сучасному розумінні це "вид спорту, у якому змагання туристських спортивних походів та з видів спортивного туризму проводяться за встановленими Правилами та іншими документами, передбаченими Правилами" (Спортивний туризм: правила змагань, 2008, с.6). Це визначення наведено у "Правилах змагань зі спортивного туризму", розроблених Федерацією спортивного туризму і затверджених Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту у 2008 р. Багато авторів використовують термін "самодіяльний", "спортивно-оздоровчий" або "оздоровчо-спортивний туризм". Зустрічається вираз "самодіяльний спортивно-оздоровчий туризм". Виникає необхідність визначитись з термінами та дослідити етапи та результативність спортивного туризму. На наш погляд найбільш вдалим тлумаченням термінів є формулювання, запропоновані С.П. Фокіним. Він вважає, що основою термінів є чотири основні функції спортивного та спортивно-оздоровчого туризму які нероздільно поєднані між собою і реалізуються у відповідних видах діяльності, а саме: спортивну, пізнавальну, рекреаційну (оздоровчу), вітальну (життєву) діяльність. В залежності від цього: у спортивному туризмі за визначенням мети її діяльності головним є досягнення туристами високих спортивних результатів та виконання спортивних розрядів. За цими критеріями головними формами є спортивні туристські походи і змагання з техніки спортивного туризму. Спортивний похід – це подорож з використанням активних способів пересування туристів, з подоланням природних перешкод, за визначеним маршрутом, у визначений термін, на технічних засобах чи без них; з спортивною або інтегрованою метою, які проводяться силами і засобами самих учасників, або спеціалізованими організаціями з видів туризму, що входять в Перелік класифікованих спортивних маршрутів України (Фокін С.П., 2006). Як правило спортивні походи в залежності від організаційних основ є самодіяльними.

В спортивно-оздоровчому туризмі за визначенням мети діяльності головним є підтримка організму людини у здоровому фізичному стані, відновлення фізичних і духовних сил людини. За цими критеріями головними формами є ступеневі або некатегорійні походи та туристські табори (Фокін С.П., 2006). Хоч для більшості людей навіть проходи першої категорії складності мають оздоровчий характер.

Мета дослідження: дослідити етапи розвитку та результативність спортивного туризму на Херсонщині і Миколаївщині у другій половині ХХ та на початку ХХІ століття.

Результати дослідження. Туристський рух в Україні обумовлений тим, що наша держава довгий час входила до складу Радянського Союзу. Розвиток туризму до Жовтневої революції не мав такого масового характеру, як у період Радянської влади, хоч певні події були знаковими.

Так, в кінці 19 століття, на зразок західних держав, в царській Росії з'являються спортивні клуби, в тому числі і туристського профілю. У 1890 році в м. Одеса відкрився "Кримський гірський клуб", в м. Ялта – "Гурток аматорів природи, гірського спорту і Кримських гір", в м. Хабаровську – Товариство "Приморський екскурсант". Першою російською туристською організацією було створення у 1895 році в Петербурзі "Товариство велосипедистів-туристів" (Російський туринг-клуб). Дата народження туринг-клубу – 15 квітня 1895 року – вважається датою створення російського організованого туризму. Через рік представництва Клубу були вже в 24 містах Росії.

Пізніше ці клуби стали основою для створення Російського товариства туристів (Кушнарева И.Ю., 2008).

На початку двадцятого століття у західних областях сучасної України були створені організації Пласт, Сокіл, Луг, які використовували мандрівництво, як засіб виховання своїх членів (Федорченко В.К., 2002).

Великого розвитку активними засобами пересування туризм зазнав за часів радянської влади. Період з 1918 до 1935 р.р. характеризується становленням організаційної структури туризму. У цей час (1918-1919р.р.) було створено бюро шкільних екскурсійних послуг та екскурсійна секція при Наркомпросі РРФСР. Поновлена діяльність Російського товариства туристів (1923 р.), яке у 1929 р. реорганізовано у Товариство пролетарського туризму, а у 1930 р – Товариство пролетарського туризму і екскурсій. Це Товариство спрямовувало свою діяльність за двома основними напрямками: створення туристських баз з плановими маршрутами і організацію самодіяльних походів.

У січні 1927 року ЦК ВЛКСМ і редакція "Комсомольської правди" провели нараду щодо організації масового туризму. Було вирішено, що туризм повинен набути значного поширення, стати потужним засобом підвищення культурного і політичного рівня молоді, ознайомлення з історією і сучасним життям країни, сприяти залученню молоді до комсомолу. Підкреслювалося оздоровче значення походів, їх можливості для розвитку громадської самодіяльності (Усьєскін Г., 2000). З'являється термін "самодіяльний туризм".

Наступна реорганізація системи управління туризмом відбулася у 1936 р., коли Центральна виконавча влада Союзу РСР прийняла рішення про передачу самодіяльного туризму у систему добровільних спортивних товариств, а туристські бази з плановими маршрутами до Центрального туристсько-екскурсійного управління, створеного при Всесоюзній центральній раді професійних спілок.

Післявоєнні роки характеризуються відновленням самодіяльного туризму. У 1948 році відновила свою роботу Всесоюзна секція туризму. Всесоюзний комітет з фізкультури і туризму розробив та затвердив спортивні нормативи з туризму, які були включені в Єдину всесоюзну класифікацію. Туристам стали присвоювати спортивні розряди і звання майстрів спорту СРСР з туризму, тобто, туризм визнавали як вид спорту. Але у 1962 році Постановою Президії ВЦРПС від 20 липня 1962 року були ліквідовані федерації та секції самодіяльного туризму при спортивних спілках (добровільних спортивних товариствах), при цьому все керівництво самодіяльним туризмом передавалося створеному при ВЦРПС Центральній раді з туризму. У містах та районах країни створюються міські та районні клуби туристів, які працюють під керівництвом відповідних рад з туризму.

Необхідно зауважити, що до середини 60-х років у країні були створені, склалися й розвивалися п'ять великих організаційних структур, які займалися туристсько-екскурсійною справою: «Інтурист» при Раді міністрів СРСР, «Супутник» – ЦК ВЛКСМ, Центральна рада з туризму та екскурсій при ВЦРПС, Управління з туризму при Міністерстві оборони СРСР та шкільний туризм Міністерства освіти СРСР. Тільки останні три організації розвивали самодіяльний туризм. Було висунуто такі задачі самодіяльного туризму: оздоровлення; пізнання навколишнього середовища; спортивне удосконалення; виховання туристів.

З 1970 до 1990 р.р. постійно займалися самодіяльним туризмом близько 70 млн осіб, брали участь у походах понад 22 млн осіб, в екскурсіях – понад 30 млн осіб. За 40 років (1949-1989 рр..) самодіяльними туристами в країні було створено 1740 туристських клубів, 79 тис. секцій туризму. У туристських клубах країни працювало понад 5 тис. інструкторів-професіоналів (Кушнарева И.Ю., 2008).

До самодіяльного туризму відносять такі види активного туризму: пішохідний, гірський, лижний, водний, велосипедний, спело, авто- та мото туризм. Найбільш масовим вважається пішохідний туризм.

Розглянемо на прикладі діяльності Херсонської та Миколаївської обласних станцій юних туристів та Херсонського міського туристського клубу "Славуґа" розвиток пішохідного туризму у 1978-1991р.р. за даними реєстраційних журналів маршрутно-кваліфікаційних комісії ОблСЮТУР та туристського клубу.

З усіх видів туризму проводились некатегорійні та категорійні походи. Категорійні походи, в свою чергу, поділялися на п'ять категорій складності (доступними для школярів були перша, друга та третя категорії складності) Некатегорійні походи та походи першої категорії складності, як правило, мають високий оздоровчий ефект і проводились саме з цією метою. Хоча при цьому досягалося і спортивна мета: за участь у ступеневих походах учасникам присвоювалися юнацькі розряди; за участь у походах першої категорії складності – третій дорослий розряд. Більш високі розряди в той час присвоювались не тільки за участь у походах, необхідно було здійснити і керівництво походами. Така наприклад, другий розряд присвоювався тим, хто взяв участь у походах першої та другої категорії складності, та здійснив керівництво походом першої категорії складності. Крім туристського досвіду, до керівника туристської групи висувається ще одна вимога – вік: керівником може бути особа, яка досягла 18 років (для ступеневих походів, та походів першої і другої категорії складності).

Як бачимо з таблиці 1 до 1980 року зі школярами було здійснено тільки по два категорійні походи на рік. Далі спостерігається тенденція поступового збільшення кількості походів різної складності та їх учасників. Це було результатом різних організаційних та соціально-економічних чинників.

Таблиця 1. Показники проведення категорійних пішохідних походів дитячо-юнацькими групами з 1978 до 1991 р.р.

Рік	Некатегор. поход		Категорійні (всього)		Походи I к.с.		Походи II к.с.		Походи III к.с.	
	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки
1978	27	394	2	29	2	29	-	-	-	-
1979	32	417	2	28	2	28	-	-	-	-
1980	39	508	10	122	10	122	-	-	-	-
1981	37	489	29	370	29	370	-	-	-	-
1982	27	402	18	248	14	198	4	50	-	-
1983	37	529	15	169	14	157	1	12	-	-
1984	58	885	18	215	18	215	-	-	-	-
1985	39	596	32	378	29	348	3	30	-	-
1986	63	943	29	377	29	377	-	-	-	-
1987	60	919	22	253	22	253	-	-	-	-
1988	67	980	48	641	44	591	4	50	-	-
1989	62	896	42	560	34	460	5	74	3	26
1990	72	1089	43	558	37	485	4	54	2	19
1991	66	911	71	896	61	770	9	110	1	16
Разом	686	9958	381	4844	345	4403	30	380	6	61

У 1979 та 1980 роках Обласна станція юний туристів запровадила проведення курсів підвищення кваліфікації серед працюючих педагогів з обов'язковою участю останніх у категорійних походах. Це сприяло збільшенню кількості походів першої категорії складності до 10 у 1980 і 29 у 1981 роках. Крім того, у 1980 році починається підготовка інструкторів шкільного туризму на базі Херсонського державного педагогічного інституту у програмі якого було проведення походу I к.с., що спричинило збільшення кількості походів з учнівською та студентською молоддю. Цей похід

проводився навесні 1981 року, тобто з 29 походів 6 було проведено зі студентами.

На рисунку 1 маємо динаміку кількості дітей, що брали участь у пішохідних походах з 1978 до 1991р.р.

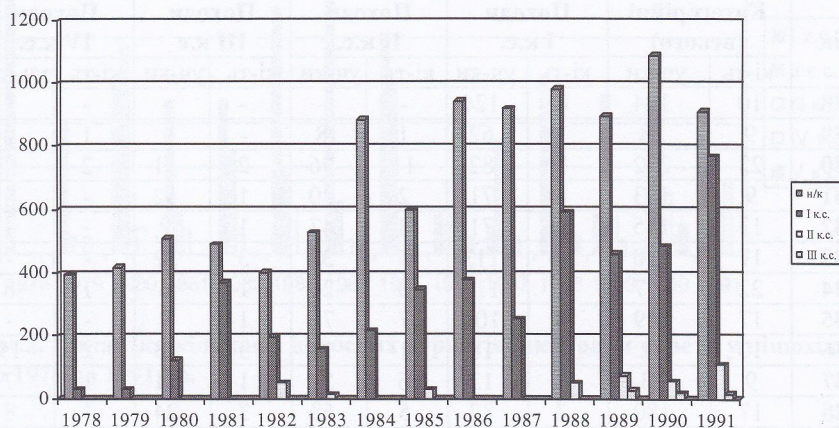

Рис. 1 Динаміка кількості дітей, які брали участь у категорійних пішохідних походах з 1978 до 1991р.р.

Як бачимо, спостерігається тенденція збільшення кількості дітей – учасників оздоровчих форм туризму, так і участі у більш складних походах. Велике збільшення кількості дітей, що побували у некатегорійних походах у 1984 році пояснюється оголошенням Міністерством освіти СРСР акції, присвяченої до 40-річчя Перемоги "Місяцями бойової слави". А в 1985 році майже вдвічі збільшилась кількість подів першої та другої категорій складності.

Всього у спортивно-оздоровчих (некатегорійних) походах за 14 років взяли участь 9958 юних туристи, а в спортивних походах – 4844. В основному це за рахунок походів першої категорії складності, які проводились на території Херсонської області та Криму.

У той-же час міський клуб туристів, що проводив роботу з туристськими секціями і клубами підприємств, спрямовував свою діяльність на підвищення складності походів. Для цього при клубі була створена постійно діюча школа середньої туристської підготовки, а туристів, що досягли певних успіхів, направляли на Всеукраїнський чи Всесоюзний семінар вищої туристської або інструкторської підготовки. У міському клубі туристів більш масовою була секція гірського туризму і більшість туристів брали участь саме у гірських походах. Нажаль не збереглася данні щодо проведення некатегорійних походів.

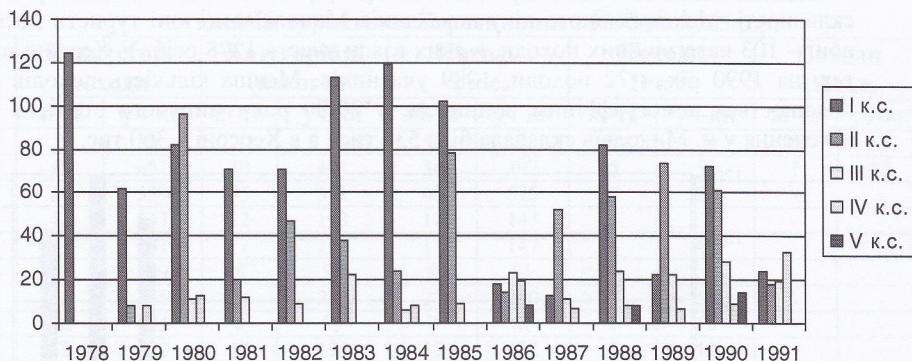
Як видно з таблиці 2 кількість пішохідних походів різної складності непропорційна протягом зазначеного періоду. Це пояснюється можливостями туристських секцій на підприємствах, співпаданням часу відпусток у туристів, наявністю відповідного рівня підготовки керівника і групи.

Таблиця 2. Показники проведення категорійних пішихідних походів дорослими туристами Херсонщини з 1978 до 1991 р.р.

Рік	Категорійні (всього)		Походи I к.с.		Походи II к.с.		Походи III к.с.		Походи IV к.с.		Походи V к.с.	
	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки
1978	10	124	10	124	-	-	-	-	-	-	-	-
1979	9	78	7	62	1	8	-	-	1	8	-	-
1980	22	202	7	82	11	96	2	11	2	13	-	-
1981	9	103	6	71	2	20	1	12	-	-	-	-
1982	13	135	7	71	4	47	1	9	-	-	1	8
1983	17	170	10	113	4	38	3	22	-	-	-	-
1984	22	157	17	119	3	24	1	6	1	8	-	-
1985	17	189	9	102	7	78	1	9	-	-	-	-
1986	10	82	3	18	1	14	3	23	2	19	1	8
1987	9	83	1	13	6	52	1	11	1	7	-	-
1988	17	180	7	82	5	58	3	24	1	8	1	8
1989	11	125	2	22	7	74	2	22	1	7	-	-
1990	18	184	7	72	6	61	3	28	1	9	2	14
1991	9	94	2	24	2	18	2	19	3	33	-	-
Разом:	193	11906	95	975	59	588	23	196	13	112	5	38

Все це відобразилось на кількості учасників категорійних походів. Якщо за вказаний період близько п'яти тисяч дітей взяли участь у категорійних походах, то дорослих всього трохи менше двох тисяч, хоча дорослі туристи брали участь у походах всіх категорій складності, а юні туристи – у трьох. Якщо порівняти кількість походів за складністю, що проводились учнівськими групами, та групами дорослих, то 90,6% припадають на походи першої категорії складності учнівської молоді, в той же час аналогічні походи дорослих складають лише 50,5%. Походи другої категорії складності дитячих груп становлять 7,9%, а дорослих груп майже 31%. Тільки 1,6% походів припадають на походи третьої категорії складності учнівської та студентської молоді проти 22,3% походів третьої, четвертої та п'ятої категорій складності разом узятих, проведених групами дорослих.

Таким чином, можна зробити висновок, що походи учнівської та студентської молоді проводились, в основному, з метою пізнання найближчої місцевості та оздоровлення, а походи дорослих туристів мали на меті спортивне зростання (Грабовський Ю., 2016).

Рис.2. Динаміка кількості дорослих туристів, які брали участь у пішохідних походах з 1978 до 1991р.р.

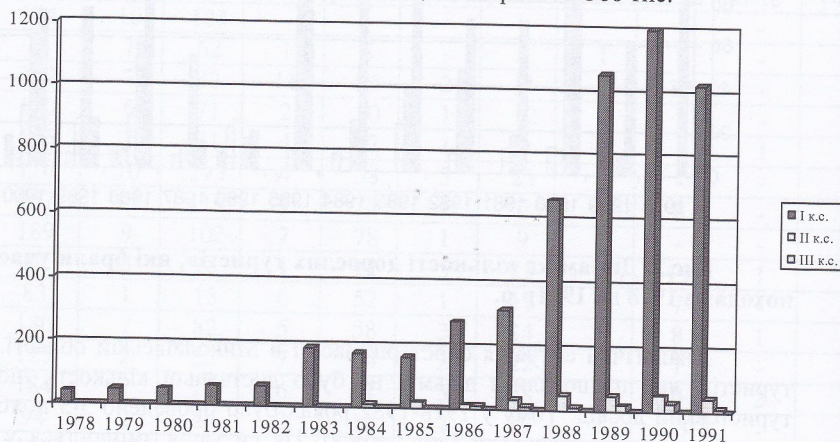
Аналогічна ситуація спостерігалась і в Миколаївській області. Серед вчителів-туристів, які працювали з дітьми, не було достатньої кількості, що мали достатній туристський досвід. Тому у 1978-1982 роках було проведено 3-5 походів на рік тільки першої категорії складності (див табл.3). Ця ситуація змінюється у 1983 році, коли кількість походів збільшилась більш ніж вдвічі. Так само, як і в Херсоні, була організована підготовка туристських кадрів з числа педагогів.

Таблиця 3. Показники проведення категорійних пішохідних походів юними туристами Миколаївщини з 1978 до 1991 р.р.

Рік	Категорійні (всього)		Походи I к.с.		Походи II к.с.		Походи III к.с.	
	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки
1978	3	41	3	41	-	-	-	-
1979	4	48	4	48	-	-	-	-
1980	4	52	4	52	-	-	-	-
1981	5	62	5	62	-	-	-	-
1982	5	66	5	66	-	-	-	-
1983	12	185	12	185	-	-	-	-
1984	13	183	12	170	1	13	-	-
1985	13	179	11	159	2	20	-	-
1986	23	299	21	274	1	15	1	10
1987	23	357	19	315	3	32	1	10
1988	32	721	27	661	4	48	1	12
1989	87	1124	81	1056	4	48	2	20
1990	103	1278	94	1198	6	52	3	28
1991	88	1079	83	1024	4	43	1	12
Разом	399	5477	365	5114	25	271	9	92

З кожним роком миколаївські юні туристи не тільки збільшували кількість

походів, але і їх якість. Починаючи з 1986 року здійснювались походи третьої категорії складності. Максимального піку показників Миколаївські юні туристи досягли у 1990 році – 103 категорійних походи, в яких взяли участь 1278 осіб. У Херсоні пік припадає теж на 1990 рік – 72 походи, 1089 учасників. Менша кількість походів і учасників пояснюється демографічним чинником: у 70-80 роки минулого століття чисельність населення у м. Миколаїв складала біля 530 тис., а в Херсоні – 360 тис.

Рис.3. Динаміка проведення категорійних пішохідних походів юними туристами Миколаївщини з 1978 до 1991 р.р.

Нажаль, даних проведення походів дорослим населенням м. Миколаїв не зберіглося, тому не має можливості проаналізувати розвиток спортивного туризму у Миколаєві. за часів СРСР.

Розпад СРСР привів до краху налагодженої нормативно-правової системи міжнародного та внутрішнього туризму. У 1992 р. ЦСТЕ ВЦРПС було реорганізовано у ВАТ «ЦСТЕ-Інтур - Центральна рада з туризму та екскурсій». Ситуація складалася не на користь цивілізованого розвитку туризму в країні. Туристський простір тимчасово залишалося без контролю. Припинилось існування міських, районних туристських клубів, які були основою розвитку самодіяльного туризму. До того ж негативно вплинув економічний занепад у державі у 90 роки минулого століття. Туризм у системі освіти продовжував існувати, але з меншим обсягом юних туристів (див табл. 4.).

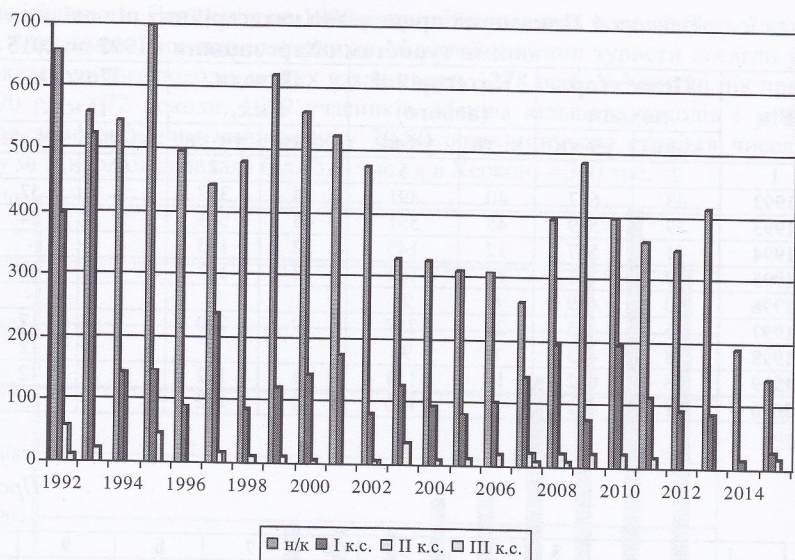
Таблиця 4. Показники проведення категорійних пішихідних походів юними туристами Херсонщини з 1992 до 2015 р.р.

Рік	Некатегор. походи		Категорійні (всього)		Походи I к.с.		Походи II к.с.		Походи III к.с.	
	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1992	43	657	40	491	34	397	5	57	1	12
1993	39	559	45	551	43	525	2	24	-	-
1994	41	547	12	143	12	143	-	-	-	-
1995	49	701	17	194	13	147	4	47	-	-
1996	40	499	8	91	8	91	-	-	-	-
1997	35	445	22	257	20	240	2	17	-	-
1998	38	483	8	99	7	87	1	12	-	-
1999	48	622	14	134	13	122	1	12	-	-
2000	41	562	13	150	12	142	1	8	-	-

Продовження табл. 4.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2001	41	526	14	174	14	174	-	-	-	-
2002	39	477	8	90	7	82	1	8	-	-
2003	27	329	17	165	13	128	4	37	-	-
2004	30	328	10	104	9	95	1	9	-	-
2005	24	311	9	95	8	83	1	12	-	-
2006	22	310	12	124	10	103	2	21	-	-
2007	23	263	18	174	14	143	3	22	1	9
2008	35	397	22	230	19	197	2	24	1	9
2009	41	487	10	99	8	77	2	22	-	-
2010	35	398	13	117	11	94	2	23	-	-
2011	29	363	13	131	11	113	2	18	-	-
2012	30	349	8	92	8	92	-	-	-	-
2013	38	416	8	87	8	87	-	-	-	-
2014	16	192	1	15	1	15	-	-	-	-
2015	10	142	5	46	3	28	2	18	-	-
2016	12	151	1	12	1	9	-	-	-	-
Разом	826	1051	348	3865	307	3414	36	391	3	30

Динаміка кількості дітей, що брали участь у походах різної складності показана на рис.3. Найбільш складні економічні умови були у 1996 та 1998 роках, що і позначилось на кількості походів та їх учасників. Також спостерігається великий спад з 2003 до 2007 років, що пов'язано з нестабільною політичною ситуацією в державі.

Рис. 4. Динаміка кількості дітей Херсонщини, які брали участь у пішохідних походах з 1992 до 2015 р.р.

У 2005 та 2007 роках спостерігається збільшення кількості учасників походів першої – третьої категорій складності, а кількість учасників некатегорійних походів зменшилась. Можна пояснити цей факт більш-менш стабільною економічною ситуацією: заборгованість по зарплатні знизилась, ціни не так швидко зростали, як заробітна платня, що дало можливість здійснювати далекі подорожі.

Починаючи з 2010 року спостерігається стабільний спад кількості учасників всіх походів. Це також пояснюється політичною ситуацією в державі, анексією Криму (2014р). Для Херсонської та Миколаївської областей Крим був найдоступнішим місцем проведення походів першої та другої категорій складності.

В цілому можна стверджувати, що нажаль, спостерігається тенденція зменшення кількості туристських походів та їх учасників за часів незалежної України серед учнівської та студентської молоді.

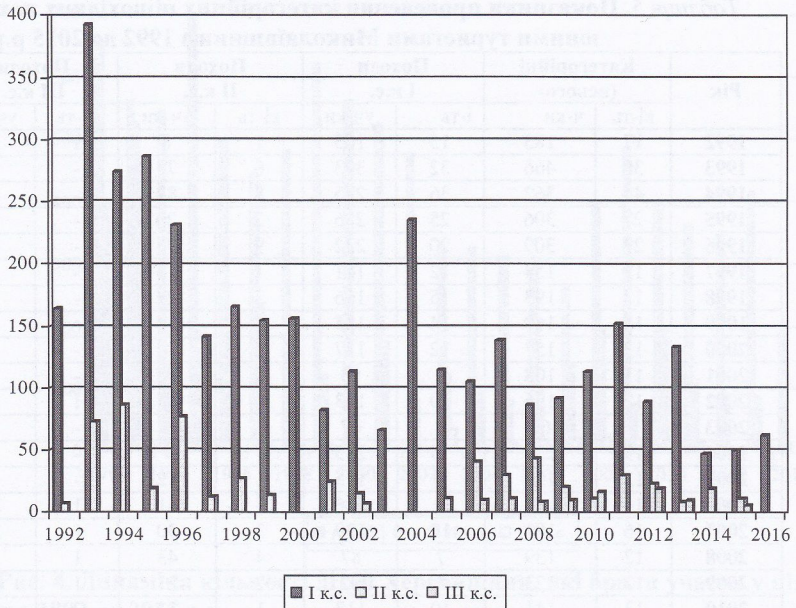
Проаналізуємо показники проведення категорійних походів юними туристами Миколаївщини (див. табл. 5).

Таблиця 5. Показники проведення категорійних пішихідних походів юними туристами Миколаївщини з 1992 до 2015 р.р.

Рік	Категорійні (всього)		Походи I к.с.		Походи II к.с.		Походи III к.с.	
	кі-ть	ч-ки	і-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки	кі-ть	уч-ки
1992	17	183	15	165	1	8	1	10
1993	38	466	32	393	6	73	-	-
1994	44	362	36	275	8	87	-	-
1995	27	306	25	286	2	20	-	-
1996	29	309	20	232	9	77	-	-
1997	13	154	12	141	1	13	-	-
1998	18	193	15	166	3	27	-	-
1999	15	169	14	155	1	14	-	-
2000	12	157	12	157	-	-	-	-
2001	11	108	8	83	3	25	-	-
2002	12	136	10	113	1	15	1	8
2003	8	67	8	67	-	-	-	-
2004	19	235	19	235	-	-	-	-
2005	12	127	11	115	1	12	-	-
2006	14	157	9	106	4	41	1	10
2007	16	181	12	139	3	30	1	12
2008	12	139	7	87	4	43	1	9
2009	11	123	8	92	2	21	1	10
2010	13	141	10	113	1	11	2	17
2011	18	182	15	152	3	30	-	-
2012	15	131	9	89	3	23	2	19
2013	15	152	13	133	1	9	1	10
2014	6	67	4	48	2	19	-	-
2015	7	67	5	50	1	11	1	6
2016	5	63	5	63	-	-	-	-
Разом	407	4375	344	3540	60	597	12	111

Аналогічні спади спостерігаються з 1995 по 2003 роки. Абсолютний мінімум припадає на 2003 рік – 8 походів тільки першої категорії складності, в яких взяли участь всього 67 осіб. Трохи більше: 11 походів, 108 осіб було у 2001 році. Максимальні показники спостерігаємо у 1993 році, коли 466 юних туристів здійснили 32 походи першої категорії складності та 6 другої. Хоча наступного року (1994 р.) було здійснено на шість походів більше, але їх учасників стало на 104 особи менше.

Прослідковується цікава тенденція: починаючи з 2005 року до 2015 кожного року юними туристами Миколаївщини проводилось щонайменше по одному походу другої категорії складності. А починаючи з 2006 року майже кожного року по одному походу третьої категорії складності. Цей факт можна пояснити політикою керівництва обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді, що дозволило їм виборювати призові місця на Чемпіонаті України зі спортивних туристських походів учнівської та студентської молоді.

Рис. 5. Динаміка проведення категорійних пішохідних походів юними туристами Миколаївщини з 1992 до 2015 р.р.

У вересні 2000 року було створено Федерацію спортивного туризму України, що безумовно позитивно вплинуло на відновлення спортивного туризму в державі. Але більше уваги стало приділятися організації та проведенню змагань, а не проведенню походів, хоча пізнавальний, оздоровчий та виховний ефект від походів значно більший ніж від змагань.

На сьогодні здійснення походів високих категорій складності (починаючи з четвертої категорії складності для пішохідного туризму) можливий тільки у певних районах Росії, доїхати до яких коштує великих грошей. У Херсоні не відновилася робота міського клубу туристів і походи дорослих туристів носять епізодичний характер.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна зробити висновки:

- 1) можна виділити такі етапи розвитку спортивно-оздоровчого туризму:
  - етап зародження (кінець XIX століття – 1921р.);
  - етап становлення організаційних основ (1922-1939р.р.);
  - етап післявоєнного відновлення самодіяльного туризму (1945-1962р.р.);
  - етап інтенсивного розвитку самодіяльного туризму (1963-1990р.р.);
  - етап розвитку спортивного туризму в незалежній Україні.
- 2) розвиток самодіяльного туризму за часів СРСР став основою для розвитку спортивного туризму в Україні;
- 3) динаміка розвитку спортивного туризму на Херсонщині і Миколаївщині, як на етапі інтенсивного розвитку, так і протягом етапу розвитку спортивного туризму в незалежній Україні залежить від економічних, соціальних та політичних чинників розвитку суспільства.

Перспективою подальших досліджень є вивчення та аналіз розвитку інших видів спортивного туризму як у Херсоні, так і в Україні в цілому.

Література

Кушнарева И.Ю. История туризма [Электронный ресурс] /И.Ю.Кушнарева, А.Д. Лешенко. – Режим доступа:

http://abc.vvsu.ru/Books/up_istor_tur_v_primor/page0001.asp

Спортивний туризм: правила змагань. – К.: Федерація спортивного туризму України, 2008. – 137с.

Усыскин Г. Очерки истории российского туризма [Электронный ресурс]

/Г. Усыскин. - СПб.: Герда, 2000. - 224 с. Режим доступа:

http://tourlib.net/books_history/usyskin08.htm

Федорченко В.К. Історія туризму в Україні /В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. - К.: Вища школа, 2002. - 195 с.

Фокін С.П. Спортивний і спортивно-оздоровчий туризм: питання термінологічного апарату /С.П.Фокін //Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія //Ред. С.С. Єрмаков. - Харків: ХДАДМ (ХХІІ), 2006. – № 8. – С. 88-90.

Журнали реєстрації туристських груп маршрутно-кваліфікаційних комісій Херсонського міського туристського клубу «Славута», Херсонської обласної станції юних туристів, Миколаївської обласної станції юних туристів.

Грабовський Ю. Динаміка розвитку спортивного туризму на Херсонщині у другій половині ХХ століття та на початку ХХІ століття [Електронний ресурс] /Ю. Грабовський, О. Кільницький, Р. Зажерило //Матеріали ХІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юнацького спорту» (23 вересня 2016, ХЕРСОН). – Херсон, 2016. – С. 80-86. Режим доступу:

<http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Grabovskiy.pdf?id=a8efdb24-e17d-4d1d-bc08-30c7d560d274>